

HRVATSKI KATOLICI U VREMENU POSTKOMUNIZMA*

Jakov Jukić, Split

Iako je riječ o suvremenim zbivanjima, bit će prijeko potrebno baciti pogled natrag u prošlost. Ne činimo to dakako iz neke posebne odanosti tradiciji, nego iz razloga čistije znanstvene savjesti. Teško je naime razumjeti današnje probleme bez jučerašnjih uvjetovanosti. U tome nas nehotice podržavaju tri misaona tijeka koji barem djelimice rehabilitiraju vrednote prošlosti. Tu prije svega mislim na sociologiju postmodernosti, hermeneutičku filozofiju i francusku povijesnu školu istraživanja mentaliteta.

Iskustvo granice: pod teretom triju ideologizacija

Nikad neće biti dovoljno isticati i opetovati bjelodanu, iako često i zaobilaznu činjenicu, da se Hrvatska kroz povijest uvijek nalazila na opasnim granicama carstavâ, vjerâ, ideologijâ i civilizacijâ. To je sigurno presudno utjecalo na njezin razvoj. S druge pak strane, iskustvo granice ima poseban utjecaj na mentalitet jednoga naroda. Kad se ljudi počinju dijeliti i rastavljati po granicama, tada se nužno i bez svoje volje ograđuju, zatvaraju, utvrđuju, pripremaju sebe braniti i druge napadati. Mogli bismo metaforički reći da se sve najvažnije u povijesti zbilo na granicama. Zato su međe posvađale i razdvojile susjede, rodove, plemena, narode, kraljevstva, carstva, kulture i Crkve. Ali na toj istoj crti, ljudi su jednako uspijevali i one druge - što proviruju preko plota - vidjeti, upoznati, oprostiti i sprijateljiti se s njima. Nitko još nije napisao knjigu o sociologiji ili psihologiji granica - barem meni nije poznato - a bilo bi doista zanimljivo u naše razgrađene dane to iščitavati.

U svojoj dugoj povijesti Hrvatska je bila smještena na raskrižju utjecaja velikih religijskih kultura: islama, katolicizma, pravoslavlja i protestantizma. Ti su utjecaji zacijelo polako slabili, ali ne posve i iščeznuli. Dapače, možda je njihova djelotvornost bila tek privremeno potisnuta ili nedovoljno oplemenjena, pa se danas javlja u politiziranim oblicima. Poslije su se tome pridružile nove podjele i nove ideologije. Nemoguće ih je iscrpno prikazati. Dovoljno je podsjetiti na samo tri najmoćnija izvora ideologizacije: sukob s islamom, nesnošljivost s pravoslavljem i sučeljenje s velikom svjetovnom ideologijom komunizma. Još prije sukoba s muslimanima, katolička Crkva počela

---

* Ovo je tekst predavanja što ga je autor održao dana 11. listopada 1994. u Rimu na međunarodnom znanstvenom skupu s temom "Kritičko preispitivanje uloge kršćana Istočne Europe u politici i društvu od 1989. godine do danas". Skup je upriličio "Centar Aletti" pri Papinskom orijentalnom zavodu. Nazočni su bili katolici, grkokatolici i pravoslavci iz Rusije, Češke, Slovačke, Slovenije, Rumunjske, Mađarske, Srbije, Poljske i Hrvatske, kao i stručnjaci za istočne Crkve iz Italije, Francuske i Slovenije.

je gubiti izvorne neideologizirane sadržaje svoje poruke. To se najbolje može pokazati na primjeru njezina odnosa prema miru i ratu.¹ Premda je mirotvorstvo u Novom zavjetu, prvim kršćanskim zajednicama i patristici bilo nedvojbeno potvrđeno², vrlo brzo pobjeđuje suprotna augustinovska teorija pravednoga rata - *bellum iustum* - s kojom se zapravo htjelo opravdati sudjelovanje vjernika u ratu. Podržavljenjem Crkve, eklezijalizacijom društva i zaokruženjem ideologije *bellum iustum* bili su sabrani svi bitni sastojci novog povijesnog stanja u kojem polako počinju iščezavati mirotvorni sastojci kršćanstva. U ime Evandjelja vode se sada krvavi ratovi i nasilnička osvajanja. Rat se shvaća kao vjerničko izvršenje volje Božje ognjem i mačem.³ Prvi takvi ratovi bili su križarski pohodi na Jeruzalem, a prvi neprijatelji muslimani. Nažalost, odjeci toga ratničkog raspoloženja duboko su ušli u kršćanski mentalitet. Bojovništvo se može naći u teologiji, asketici, polemici. Stvarala se jedna krajnje nesnošljiva ideologija, uperena prije svega protiv islama. Većina je ondašnjih teologa rabila vrlo polemične, oštre i bezobzirne izraze. Prema njima Saraceni štiju *sacrilegum ac perfidum Mohametum*, oni su štoviše *blasfemi, perfidi*.⁴ Trebalo bi pokazati koliko je kršćanska duhovnost bila zaražena bojovničkim predodžbama, a koliko su opet novi crkveni redovi bili ustrojavani po uzoru na vojsku. Nitko dakako ne tvrdi da se slična militaristička ideologizacija - kroz jačanje ustanove *džihada*⁵ - nije uspostavljala i na strani islama.

Ako je tako bilo u Europi, na teološkim učilištima - u Rimu, Parizu i Salamanci - kako je tek moralo biti na granici kršćanstva, gdje se vodio bezpoštedni rat za puki opstanak naroda i vjere. U kojoj je mjeri to neprijateljstvo - trajuci duga stoljeća - duboko ušlo u svijest naroda pokazuje činjenica da su tri najveća pjesnička djela Južnih Slavena: Gundulićev "Osman", Njegošev "Gorski vijenac" i Mažuranićev ep "Smrt Smail-age Čengića", posvećena upravo borbi s muslimanima. A pisana su u kasnom vremenu kad u drugim europskim zemljama nema više ni spomena na strah od islama.

Druga ideologizacija katoličanstva dolazi od sukoba s pravoslavljem, koji je bio zacijelo manje krvav, ali zato više ideološki oblikovan. I ovdje su nadahnuća dolazila iz kršćanske Europe, a provedba je bila povjerena ljudima s granice. Umjesto križara sad su u prvi plan došli teolozi. Taj sukob trajao je dugo: od prvih sukoba u ovim krajevima do neuspjelog konkordata između Svete Stolice i

¹ Jakov Jukić, *Rat i protiv-rat u monoteističkim religijama*, u: *Obnovljeni život*, 49, 1994, 3-4, str. 361-384.

² Stanly Windass, *Christianity versus Violence*, London 1964, str. 12.

³ Louis J. Swift, *The early Fathers on War and Military Service*, Washington 1983, str. 82.

⁴ Vladimir Boublik, *Teologia delle religioni*, Roma 1973, str. 16-17.

⁵ Edgard Weber - Georges Raynaud, *Croisade d'hier et Djihad d'aujourd'hui*, Paris 1989, str. 343.

Kraljevine Jugoslavije.⁶ Nećemo naravno ulaziti u ocjenu držanja pravoslavlja, jer nam to nije svrha. Prosudbu prepuštamo njihovim vjernicima.⁷ Radije ćemo podsjetiti na teološku polemiku koja se vodila u katoličkim redovima protiv pravoslavlja u razdoblju do prije Drugog vatikanskog koncila, a više ili manje je svima dobro poznata. Nije dakako riječ o vrijednosti argumentacije nego o duhu te polemike, koja je po mnogim svojim obilježjima bila čista ideologija. U tom sklopu iznimke su samo potvrđivale pravilo. Situaciju je pogoršavala okolnost što su na tlu Kraljevine Jugoslavije u većini slučajeva Crkve bile državne, a ondje i gdje nisu bile politički je čimbenik igrao veliku ulogu u zaoštavanju odnosa između pojedinih Crkava. Ništa čudno onda da je religija igrala često dvostruku funkciju: čuvala je identitet naroda, ali je istodobno blokirala jedan svjetovan razvoj društva koji bi bio neovisan o utjecaju religije.⁸

Ne govorimo ovdje naravno ni o čijoj krivnji nego samo želimo ukazati na širi društveni kontekst što smo ga nazvali "granica", a koji je nužno rađao i poticao jačanje ideoloških sadržaja u religiji: prepirke, oporbe, optužbe, prijekore, osporavanja, isključivosti, nepovjerenja i sukobe. Možda je već recepcijom aristotelizma i rimskog prava, umanjivanjem značenja patrističkih prinosa i usvajanjem ideala monarhizma, Crkva zapravo pridonijela uspostavljanju stanovitog ideološkog monizma u sebi i u društvu. Kasnija obnova skolastike i juridizirane teologije još su više učvrstile tu racionalističku tradiciju u Crkvi, koja je na granici sukobljenih religija i njihovih moćnih kultura poprimala iracionalne posljedice. Ono što je u Parizu bila teološka prepirka, na Balkanu je postalo zbiljsko sukobljavanje.

Treća se ideologizacija rodila u susretu Katoličke crkve i komunizma, ali sada ne više na istočnoj nego na zapadnoj granici. Premda se na prvi pogled radilo o sukobu svjetovne ideologije i religije, detaljniji je uvid pokazivao da je na djelu bio ustvari sukob dviju religija: jedne kršćanske i druge svjetovne.⁹ Drugim riječima, u socijalističkim porecima je ideologizacija neizostavno vodila do stvaranja svjetovne religije, kojoj se djelatno suprostavljala još jedino crkvena religija. Nije bilo iznenađenje što su obje te religije uzimale gotovo jednak društveni oblik vanjskog očitovanja: kolektivizam. U istom, naime, razdoblju kad je marksistički socijalizam promicao krajnji kolektivizam, upriličuje vjernički narod - kao naravnu protutežu - svoj masovni pohod brojnim svetištima i dalekim prošteništima diljem zemlje. Nepregledno mnoštvo odlazi na duga hodočašća u kojima sudjeluju milijunske mase kršćana. Organiziraju

⁶ Ivan Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split 1978, str. 248.

⁷ Radovan Bigović, *Pravoslavlje i verska tolerancija*, u: *Kultura* 26, 1993, str. 117-123.

⁸ Tonči Kuzmanić, *Jugoslavia: una guerra di religione?*, u: *Religione e Società*, 7,14,1992, str.117.

⁹ Jakov Jukić, *Religion et sécularisme dans les sociétés socialistes*, u: *Social Compass*, 29, 1, 1981, str. 5-24.

se blagdanski skupovi, pohađaju se marijanska svetišta, slave mjesni zaštitnici i javno štuju crkveni sveci. U tim nepovoljnim prilikama nije bilo ni dovoljno vremena, a niti uvjeta da bi se mogao razviti stanoviti religijski elitizam, vlastit individualističkim društvima.

No, važnije od toga izvanjskog oblika religioznosti - što je očitovan u kolektivitetu - čini se da je susret i sukob dviju religija: svjetovne i crkvene. A takav je sukob uvijek nepomirljiv i oštiri od drugih protivljenja, jer je u pitanju sraz svjetonazora koji obuhvaćaju cijeloga čovjeka i stavljaju u pitanje ulog svega njegova življenja. Otud onda ona tako oštra isključivost, potpuna oprečnost i krajnja nepodnošljivost između crkvene religije, s jedne strane, i komunističke sakralne ideologije, s druge. Uostalom, u pitanju je bio sudar dviju doista različitih religija s potpuno suprotnim vjerovanjima, dogmama, etikama, obredima, teologijama, eshatologijama, apokalipsama, ustanovama i masovnim pristalicama. Taj sukob dviju religija - svjetovne i crkvene - nije međutim bio samo neizbježan, nego je imao jednako djelovanje i slične učinke u području obiju zajednica. Njime se u isti mah učvršćivao identitet i u crkvenoj zajednici vjernika i u partijskoj skupini komunista. Zato u prvom razdoblju i nije došlo do zamjetljivog slabljenja crkvene religioznosti i ateističke ideologije. Vjernici su time postali samo otporniji i stabilniji u svojem religioznom uvjerenju i dosljedniji u crkvenom življenju, dok su nosioci ateističke ideologizacije postali samo još uporniji u svojoj nakani da odstrane religiju iz društva. To je konačno razlog da se u prvom razdoblju socijalizma - prije početka sekularizacije - religija prvenstveno očitovala kao masovna, pučka, borbena, snažna, izdržljiva i pravovjerna. Za dvije istine nije bilo mjesta u nepluralističkom društvenom poretku monističkoga tipa.

Da ova procjena stanja religioznosti i ateizma, koji su ovdje definirani po sličnostima ideološkog ustroja, ne bi ispala odveć manihejska, valja svratiti pozornost na jednu činjenicu. Teško je bilo zamisliti da brojni ravnodušni kršćani ili čak nekršćani nisu pokušali iskoristiti religiju kao sredstvo političkog prosvjeda protiv ondašnjeg represivnog sustava. Postali su dakle samo prividno kršćani da bi bili što uspješniji protivnici socijalističkom poretku. To zacijelo nije neka novost u društvu, osobito otkad je sociologija otkrila funkciju pučke religije u nacionalnim revolucijama Trećeg svijeta, gdje je milenaristička vjera domorodaca često ostajala jedinim načinom odupiranja društvenim nepravdama i vladavini bijelaca.¹⁰ To otkriće treba dovesti u svezu s teologijom oslobođenja, ali ne onu klasnoga tipa iz Latinske Amerike, nego onu nacionalnog nadahnuća iz zemalja bivših komunističkih društava.

---

¹⁰ Peter Worsley, *The Trumpet Shall Sound. A Study of Cargo cults in Melanesia*, London 1957; Vittorio Lanternari, *Movimenti religiosi di libertà e di salvezza dei popoli oppressi*, Milano 1974; Roger Bastide, *Le sacré sauvage et autres essais*, Paris 1975; Jakov Jukić, *Povratak svetoga, Rasprava o pučkoj religiji*, Split 1988.

Desetak godina prije pada komunizma u taj ideologizirani prostor počinju polako ulaziti sadržaji sekularizacije i moderniteta, a na štetu onih ideologizacije i feudalizacije. Također i sastojci kolektivism, jednako u Crkvi kao i u društvu, očito slabe. Središte, pak, religioznoga života premješta se iz sela u grad. Utjecaji modernoga načina življenja jedva da su okrnuli jaku tradicionalnu i pučku religioznost, dok su svjetovnu religioznost marksističke eshatologije ozbiljno razdrмали. Marksistički su se sociolozi veselili sekularizaciji zbog njezinog nepovoljnog djelovanja na religiju, ne videći da taj proces daleko više pogađa njihovu svjetovnu religiju i cijeli poredak ideologije.

Unatoč tome što su sva ta tri izvora ideologizacije: sukob s islamom, pravoslavljem i komunizmom, bila davno uočena i proučena, njihov se utjecaj ne može zanemariti ni danas.

Tri ključna događaja: pad komunizma, raspad Jugoslavije i izbijanje rata

Iako je marksistički socijalizam, kako smo upravo vidjeli, bio duboko podgrizan sekularizacijom - u bivšoj Jugoslaviji više nego u drugim istočnim zemljama - njegov pad nije došao iznutra nego izvana. Zato je za svih nas rasap komunizma bio veliko i neočekivano iznenađenje. Ni najpoznatiji svjetski stručnjaci za društvena pitanja nisu ga u svojim knjigama predviđali. Jedino je poljski filozof L. Kolakowski ponešto slutio već 1976, napisavši kako je komunizam u golemoj mjeri pridonio buđenju nacionalističkih ideologija, služeći se njima za osvajanje i održavanje vlasti, a stvorivši zapravo svoje vlastite grobare.¹¹

Kao najzapostavljeniji, kršćani su imali najviše povoda za oduševljenje. Nažalost, stvari su išle drugačijim putem nego što su oni predviđali. Veliki blagdan oslobođenja, ubrzo se pretvorio u povratak u predmodernu društvo, ne dakako voljom "zločestih" ljudi nego plaćanjem danka ideologizaciji bivšeg poretka, koji je po mnogim svojim obilježjima bio izrazito feudalno strukturiran. Danas naime postaje bjelodano da je komunizam, kao društvena zbilja i opravdavajuća ideologija, bio ustvari "zamrznuo" razvoj modernog društva i ostavio ga u stanju u kakvom ga je zatekao. O tome sam pisao u jednom tekstu pod naslovom "Oktobar je prije Bastille".¹² Ispostavilo se da marksistički socijalizam nipošto nije bilo društvo koje bi razvojno dolazilo poslije kapitalizma, nego je njemu uvijek prethodilo. Kao potvrda tome dostatno je podsjetiti na činjenicu da se u sustavima što se neposredno stvaraju iz propalog socijalizma ustvari samo ponavljaju sva ona ista razvojna razdoblja koja je prošao moderni kapitalizam. Stoga mi danas ovdje otkrivamo već odavno

¹¹ Lešek Kolakowski, *Glavni tokovi marksizma*, III. vol, Beograd 1985, str. 598-599.

¹² Jakov Jukić, *Oktobar prije Bastille*, u: *Obnovljeni život*, 45, 1990, 4, str. 217-218.

otkrivene stvari: demokraciju, slobodne izbore, samostalne sindikate, tržišno gospodarstvo, nezaposlenost, političke stranke, borbu za državnost. Taj je put moderno društvo odavno prošlo i u naše se vrijeme bavi potpuno drugim problemima. Dok se ne shvati da je marksistički socijalizam neizbježno predmoderni i predsvjetovni poredak, teško se može razumjeti sve ono što se danas događa u prostorima nekadašnjih komunističkih zemalja. Novo je to što nam je sada građansko društvo zakucalo na vrata. Stoga nam je najednom budućnost postala prošlost modernoga svijeta.

Ta upućenost na pred-modernost, u svojem dvostrukom vidu kao upućenost na "religiozni" komunizam¹³ i na katolički kolektivizam nije mogla proći bez posljedica, ali na to ćemo se kasnije vratiti.

Kršćani su jedva počeli otkrivati odjeke toga obrata koji se zbio padom komunizma, kad se na obzorju pojavio drugi obrat: raspad Jugoslavije. Sociološki gledano, između ta dva obrata postoji čvrsta uzročna povezanost, jer je tek postkomunistička sloboda omogućila nastavak društvenih i političkih procesa što su bili nasilno zaustavljeni "marksističkim feudalizmom". Jedan od tih "zaustavljenih" procesa jest jamačno i nacionalno konstituiranje novih država na području bivše Jugoslavije. U tom sklopu, čini mi se da je rasap bivše Jugoslavije moguće tumačiti i razumjeti kao dovršetak raspada bivše Austro-Ugarske kraljevine.¹⁴ Poznato je da se poslije Francuske i tijekom XIX. stoljeća stvaraju prve nacionalne države u Italiji i Njemačkoj. U tome će nešto zakasniti Engleska i Španjolska, jer ih je posjedovanje kolonija donekle sprečavalo. Nacionalna je ideja među posljednjima zahvatila Rusiju, u kojoj je slavjanofilstvo - što je također neka vrsta suženog univerzalizma - otežalo držanje koraka s brzim nastajanjem brojnih nacionalnih država u Europi. Na taj "internacionalizam" slavjanofilstva odmah se nadovezao komunistički internacionalizam, koji je opet odgodio rješenje nacionalnoga pitanja sve do naših dana.

U cijelom tom burnom zbivanju, Austro-Ugarska monarhija će ostati zadnjom državnom tvorbom koja se još nije bila povijesno uspostavila po tada važećem nacionalnom načelu. Stoga je upravo prvi svjetski rat označio nestanak tog posljednjeg ostatka srednjovjekovnog ideala međunacionalnog univerzalizma.¹⁵ Austro-Ugarska se dakle raspala, ali je jedan njezin dio, onaj južno slavenski, i dalje ostao nedovršen u svojem nacionalnom ustrojavanju, zahvaljujući prije svega monarhističkom uređenju, koje je *par excellence* neko predmoderno i ideologizirano uređenje. Iz monarhije se prešlo u

¹³ Emmanuel Terray, *Le Troisième Jour du communisme*, Paris 1992, str. 26; Danièle Hervieu-Léger, *La religion pour mémoire*, Paris 1993, str. 162-173.

¹⁴ Jakov Jukić, *Zakašnjeli susret Hrvatske i Europe*, u: *Obnovljeni život*, 48, 1993, 2, str. 226-227.

¹⁵ Joseph Ratzinger, *Svolta per l'Europa? Chiesa e modernità nell'Europa dei rivolgimenti*, Milano 1992, str. 96-98.

komunizam, uostalom jednako kao i u Rusiji, pa je razvoj opet zastao. Slijedom svih zbivanja, čini se razložnim zaključiti kako je baš nedavnim padom komunizma i događajima u bivšoj Jugoslaviji i Čehoslovačkoj, zapravo konačno završio raspad stare Austro-Ugarske monarhije, koja je uspjela nadživjeti svoje stvarno i teritorijalno raspadanje trajanjem ideje kraljevstva i komunističkoga nadnacionalizma.

Nažalost, to se razvrgnuće nije nikako dalo riješiti mirnim putem, jer je bilo i odveć velikih očekivanjâ od nove diobe ovlasti u postkomunističkoj slobodi da bi svi bili zadovoljni. Zato je poslije pada socijalizma i raspada Jugoslavije slijedio treći čin u toj drami: strašni i krvavi rat njezinih naroda. O tome je ratu mnogo napisano i nema smisla stvari ponavljati. Manje se zna da je rat ustvari započeo mnogo prije, ali u području ideologije, točnije posljednih godina komunističkoga poretka kad je postalo posve jasno da mu se bliži nezaustavljivi kraj. Republička politička rukovodstva, da bi se održali na vlasti, zaigrali su na opasnu kartu nacionalizma, učinivši dakle ono što je dvadesetak godina ranije predviđao vidoviti L. Kolakowski. U tome su ih odista bez mjere pomagali predstavnici *mass-media*, koji se mogu smatrati najvećim moralnim krivcima za rat. Godinama prije izbijanja oružanog sukoba, oni su u milijunskim primjercima novinskih članakâ potpirivali vatru mržnje i poticali najniže nagone nasilja u ljudima. Najuspješniji pak način za to našli su raspirivači rata upravo u bogatom nasljeđu triju ideologizacija, o čemu smo prije više rekli. Ima još nešto. Strašna eksplozivnost mržnje dobivena je i time što su sa sofisticiranim postmodernim sredstvima priopćavanja - *mass-media* - širene ideje predmoderne: nacionalizmi. Tako su iz zaborava namjerno bili izvučeni svi mogući stvarni i izmišljeni zločini koji su u ime triju religijâ počinjeni na Balkanu. U Beogradu se počinju pretiskavati stare knjige o navodnim zločinima katoličkih svećenika za vrijeme drugog svjetskog rata¹⁶, ali jednako i pamfleti protiv islama¹⁷, što dakako nije moglo proći bez odgovora muslimana.¹⁸ Suvišno je pritom i spominjati one brojne tekstove o prošlosti, gdje su se nekritički i primitivno veličale pobjede predstavnika jedne vjere nad drugom. Ta isključiva okrenutost prema prošlosti mnogo je više bacila društvo natrag u predmodernost nego što je to uspio učiniti komunizam sa svojim moćnim ideologizacijama, koje su ipak bile usmjerene prema budućnosti.

Usprkos tome, teško je prihvatiti često branjenu i isticanu tvrdnju da se na našim prostorima zapravo vodi vjerski ili sveti rat, po uzoru na slične neslavne sukobe iz prošlosti.¹⁹ Za tako nešto jednostavno

---

¹⁶ Viktor Novak, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Beograd 1986.

¹⁷ Miroљjub Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, Beograd 1989.

¹⁸ Hasan Sušić, *Dimenzije džihada*, u: *Pregled*, 4, 1984, str. 411-426.

¹⁹ Alfonso M. Di Nola, *Guerra e competizione rituale*, u: *Enciclopedia delle religioni*, III. vol., Firenze 1971, str. 686-694.

nisu postojali uobičajeni potrebni uvjeti, jer je kod većine sukobljenih strana utjecaj religije bio općenito malo prisutan u društvenom životu. U pravoslavlju folklorizacijom religije, u islamu prilagodboom novim uvjetima, a u katolicizmu učincima ranije komunističke ateizacije i kasnije konzumističke sekularizacije, što se dakako može uvijek lako i višestruko potkrijepiti rezultatima sociološkoga istraživanja.²⁰ Vjernici su jedva uspijevali sačuvati svoju religioznost, a kamoli da bi još i drugima išli nametati. Prozelitizam se mogao pojaviti u odnosu na sakralizirani ateizam, ali nikako u odnosu na druge religije koje su zajednički sudjelovale u opiranju komunističkoj ideologizaciji i zapadnjačkoj sekularizaciji. Bit će prije da su religijske vrednote sada samo bezobzirno korištene - bolje reći manipulirane - u političke svrhe, a onda poslije rabljene u poticanju mržnje i opravdanju ratovanja. Uostalom, ta zloupotreba ne bi trebala nikoga posebno iznenaditi jer su upravo narodima u sukobu njihove različite religije - katolička, pravoslavna i islamska - kroz dugo razdoblje najviše služile za prepoznavanje vlastitog nacionalnog identiteta.²¹ Taj se isti postupak danomice ponavlja u zemljama Trećeg svijeta i za sociologe je postao razumljiv u mjeri u kojoj u spomenutim zemljama nije došlo još do nacionalnog oslobođenja.²² Budući da je društveni razvoj u Trećem svijetu i bivšim komunističkim zemljama gotovo na istoj razini, nikakvo čudo što im se i mehanizmi političkog korištenja religije poklapaju, iako prvima za religiju služe novi sinkretizmi, a drugima stare tradicionalne religije monoteizma. U tom smislu se može reći da je na prostorima bivše Jugoslavije nacionalna podređenost - ali i nadređenost - najdjelotvornije progovarala kroz religiju, kao što je slično i socijalna podređenost u Latinskoj Americi progovarala kroz teologiju oslobođenja.

---

²⁰ Dragomir Pantić, *Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva*, u: zborniku Društveni slojevi i društvena svest, Beograd 1977, str. 369; Dragoljub B. Dorđević, *Beg od Crkve. Proces sekularizacije u niškom regionu*, Knjaževac 1984, str. 206.

²¹ "Questa guerra sicuramente contiene in sè importanti elementi religiosi, ma non sono per essa decisivi; sono parte di una totalità più vasta, anzitutto dei processi di edificazione della nazione, secondariamente dell'edificazione delle strutture degli stati; e infine funzionano come elementi di quella più vasta totalità che può essere solo compresa come una terribile guerra... No esiste un solo e "principale conflitto" - per esempio conflitto di classe, etnico e religioso - da cui partire per estrarne tutti gli altri, o con la soluzione del quale si potrebbe risolvere una rete di conflitti esistenti. E piuttosto possibile parlare di "conflitti dominanti" che risultano della disintegrazione della Jugoslavia. Tali sono, soprattutto, i cosiddetti *conflitti di identità*. L'aspetto comune di tutte le strutture eterogenee post-iugoslave è che le parti in sfacelo dell' antico stato sono immerse in larghi processi di intensa ricerca della nuova identità collettiva, prima di tutto statale, etnica e religiosa." Tonči Kuzmanić, *Jugoslavia: una guerra di religione?*, u: Religione e Società, 7, 14 1992, str. 120-121.

²² Peter L. Berger - Brigitte Berger - Hansfried Kellner, *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness*, New York 1974, str. 149-151.

Odgoda sučeljavanja s modernim svijetom

Nedovršeni rat ili rat koji još uvijek traje u mnogome je odgodio susret hrvatskog društva s modernim svijetom. Čini se da je to istodobno i najznačajnija razlika između prilika u bivšim komunističkim zemljama Istočne Europe i Hrvatske. Ipak, mjestimice se taj susret i u nas zbio, ali s manje izraženim posljedicama. U svakom slučaju, kapitalizam, ili bolje reći modernost, dolazi u bivše socijalističke zemlje u jako primitivnim oblicima kao surovo natjecanje na gospodarskom području i lakoumno prihvaćanje konzumističkog mentaliteta na ideološkom području. Tome se nažalost nadodaje činjenica da su zahvaljujući ratu mnogi sastojci nepromjenjeni prešli iz staroga u novo društveno uređenje. Premda ima sociologa koji misle da je socijalistički poredak bio obilježen i nekim modernim idejama - kao okrenutost prema budućnosti i izgradnja autonomije pojedinca putem samoupravljanja - one su ostale isključivo u oblasti ideologije, nikada ostvarene u samoj društvenoj zbilji koja se oblikovala pod presudnim utjecajem politike²³, a političnost je uvijek neka neprijeporno pred-moderna tvorba. Ta je političnost onda prožela i sve gospodarstvo, pa su se sudionici na tržištu počeli gledati kao neprijatelji, a ne natjecatelji.²⁴

Stoga valja zaključiti kako sve zemlje bivšeg socijalizma, one u ratu na poseban način, očekuje težak i trnovit put do ulaska u moderno društvo. Treba još jednom dakle proći cijeli tijek kapitalističkog razvoja što je zastao negdje prije drugog svjetskog rata, jer ga je zaustavila najprije komunistička pred-modernost, a onda rat koji je jednako tako tipična pred-moderna pojava. Ispred nas je ono što bi K. Marx nazvao "prvobitnom akumulacijom", pa nije teško pretpostaviti da će sudbina bivših socijalističkih država biti slična putevima Trećega svijeta prema modernitetu. A modernitet neizostavno donosi sobom sekularizaciju i nove kušnje za religioznost ljudi u našim prostorima.

²³ Marko Kerševan, *L'ambivalence de la revitalisation religieuse dans les sociétés post-socialistes*, u: *Social Compass*, 40, 1, 1993, str. 125.

²⁴ "Nel caso della Russia, però, il fatto più preoccupante è costituito dalla politicizzazione e dall'aggressività politica, a essa collegata, dell'intelligenza che prende parte al processo politico... La nostra attuale classe dirigente democratica è più propensa a demonizzare l'avversario. La politicizzazione della società nella situazione russa risulta nel mantimento unidirezionale della concezione marxista: Tutti i problemi della vita quotidiana si riducono a vittoria o sconfitta, scissione o separazione e redistribuzione o vendetta nei confronti del nemico." A. Tsipko, *Rinascita dell'ortodossia nel contesto della situazione ideologica in Unione Sovietica*, u zborniku: *La religione degli europei, II, Un dibattito su religione e modernità nell' Europa di fine secolo*, Torino 1993, str. 54.

Kršćani pred izazovima raspada komunizma, rata i sekularizacije

Što smo dosad rekli može izgledati suvišnim i možda odveć općenitim, jer se premalo obazire na posebnost prilika u Hrvatskoj. Ipak, bez toga sociološkog opisa kretali bismo se pretežno u okvirima pukih nagađanja. Jer, ljudi ne uspijevaju nikada činiti sve ono što žele nego samo što mogu, a mogu onoliko koliko im dozvoljavaju društveni uvjeti. Netko bi primjerice htio da pučanstvo na Kosovu ima američko blagostanje i visoku kulturu demokracije, ali to neće biti moguće postići odmah baš nikakvim sredstvima, jer se traže duge i duge godine strpljiva rada i razvoja. Dapače, tu granicu moraju poštivati kršćani, iz razloga što su inkarnirani u vrijeme i prostor kao i drugi ljudi. Zato se onda i svaka kritika držanja kršćana smije protegnuti jedino na čine njihovog mogućeg djelovanja, a ne željenog ponašanja. Kršćani koji se u Sarajevu bore za svoj goli opstanak nisu manje kršćani od francuskih koji se brinu za ekološke probleme, iako jedni to rade u okolnostima predmoderne, a drugi u okolnostima postmoderne. Traži se neko uživljavanje u prilike drugih vjernika, jer je to elementarni preduvjet pravedna suda o njima. Bez toga možemo lako postati žrtvama apstraktnosti, čega se osobito kloni suvremena fenomenologija religije.²⁵ Ne uživljavajući se dovoljno, pred četrismo godina europski su teolozi tvrdili kako južnoamerički *indios* sličie životinjama, pa su stoga lišeni Božje milosti, dok u naše doba predstavnici eliadovske čikaške škole, uživljavajući se odveć, okreću stvari i smatraju da su religije arhaičnih plemena - u dodiru s arhetipskom zbiljom početaka - superiorniji kasnijem kršćanstvu.²⁶ Različiti dakle vidici i otud potpuno nejednaki zaključci.

No, vratimo se kršćanima i raspadu komunizma. Taj su događaj oni doživjeli kao i većina drugih ljudi na ovim prostorima: s velikim iznenađenjem i neskrivenim oduševljenjem. Možda čak i s više izvanjskih znakova ushita nego ostali. Time su pokazali stanovitu naivnost, vjerujući da se povijesni razvoj može preskočiti i odmah uskočiti u slobodu, za što ih je više ovlašćivala marksistička nego vlastita eshatologija. Suprotno tome, društvena se zbilja pokazala manje idiličnom od iščekivane. Društveni se poreci, naime, ne mogu mijenjati kao kravate nego su obično dugotrajni i složeni procesi prilagodbe nepoznatom i navikavanje na novo stanje. Još manje iz ljudske glave mogu brzo izići naopake misli kao prestrašene ptice iz gnijezda. Počelo se otkrivati, i u tome kršćani nisu bili neka iznimka, uolikoj su mjeri ljudi u svojim navikama i mišljenjima ostali vezani za stari komunistički poredak. Dugotrajno opiranje, prilagodbom ili

²⁵ William Brede Kristensen, *The Meaning of Religion. Lectures in the Phenomenology of Religion*, Leiden 1960, str. 17.

²⁶ Mircea Eliade, *Le Mythe de l'Eternel Retour. Archétypes et Répétition*, Paris 1969, str. 184-187.

osporavanjem, učinilo je svoje, pa su političnost i njegova obilježja duboko ušli u mentalitet kršćana. Tome je stanju pridonijela poznata činjenica da je Crkva u Hrvatskoj poslije drugog svjetskog rata ostala bez organiziranog laikata²⁷, što je imalo za posljedicu da je pučka religioznost postala vladajućim oblikom kršćanstva. A ona je bitno kolektivistička i po mnogim izvanjskim društvenim iskazima slična komunističkom kolektivizmu, pa dakle nedovoljno osposobljena za prijelaz iz pred-moderniteta u modernitet. Poslije oduševljenja slijedilo je otrežnjenje u ratnom vohoru, koji je pokazao da nakon iznevjerene marksističke zemaljske eshatologije nije došla očekivana zemaljska katolička eshatologija - kao posljedica više puta opetovane naslijeđene politizacije života - nego apokalipsa vojnog sukoba.

Ono što su hrvatski katolici doživljavali u kratkom razdoblju od raspada komunizma do rata, ili na područjima gdje on nije dopirao moglo bi se sažeti u izrazu: oduševljenje slobodom. S obzirom da je ta sloboda bila prije svega shvaćena kao sloboda od nečega, a na našem slučaju od komunizma, a ne još sloboda za nešto, ništa čudno što je bila doživljena više u starozavjetnom smislu oslobođenja naroda od ropstva nego u novozavjetnom značenju osobnog obraćenja na novi život. U prvom trenutku olakšanja, mnogi dobar vjernik - po inerciji ljudske naravi, a ne po teško stečenom uvjerenju - promislio je da se i za njegovo unutrašnje duhovno stanje dogodilo nešto doista presudno. Brzo će se međutim otkriti da samo postojanje demokracije, postignuće neovisnosti naroda i oslobođenje od komunizma nisu još nikako kršćanstvo. Tu tipičnu izraelsku kušnju i biblijsko nužno razočarenje u zemaljske tvorbe prošli su gotovo svi narodi Istočne Europe, pa ne iznenađuje što sada glasuju za liberale i bivše komuniste, a ne za demokršćane.²⁸ U nas se to zbog rata nije još zbililo, ali ima vremena da nam se dogodi.

Konačno, ocjenjujući držanje kršćana prema propadanju komunizma, recimo da je taj obrat doveo do traženja i pronalaženja novog nositelja društvenog identiteta i integracije, jer se stari posve raspao i iščeznuo. U tim prilikama kršćanska religija, dakako protumačeno u ključu funkcionalističke sociologije²⁹, postaje nehotice ono što je dotad bila komunistička ideologija: uspješan mehanizam prevladavanja društvenih teškoća ljudi u nepovoljnim okolnostima. Ne naravno da bi to kršćani htjeli, nego se povijesnom nužnošću ostvarilo. Povlačenjem komunističke ideologije ostala je u društvu golema praznina, čime su zagovornici te ideologije, ali i svi drugi - osim kršćana - bili lišeni svakog oslonca. Zato u velikom broju prilaze kršćanstvu, jer druga opća vrednota u društvu jednostavno više nije

---

²⁷ Jakov Jukić, *Katolički laici opet na okupu*, u: Crkva u svijetu, 28, 1993, 4, str. 450-459.

²⁸ Gilles Kepel, *La revanche de Dieu. Chrétiens, juifs et musulmans à la conquête du monde*, Paris 1991, str. 7.

²⁹ Milton J. Yinger, *The Scientific Study of Religion*, New York 1970, str. 93-114.

postojala. Negdje je ta konverzija bila iskrena, a drugdje samo korisna, najviše poticana podsvjesnim mehanizmom što bolje prilagodbe novim uvjetima življenja u društvu. To je razlogom da su se obraćenici daleko više brinuli ostaviti izvanjski dojam dobrih vjernika nego im je bilo stalo do unutrašnjeg življenja autentičnog kršćanstva. Otud onda u njih ona potpuna odsutnost kritičnosti, jednako spram Crkve i spram društva. Poslušni i prestrašeni postaju oni samo teret Crkvi u njezinom traženju novih puteva. Kršćani su dakle ovdje lako podlegli napasti i počeli gledati u tom povećanom prilivu obraćenika iz komunizma jedino uspjeh svoje Crkve, ne primjećujući da je u njima progovorilo nasljeđe kolektivismu pučke religije koje se upravo idealno nadovezalo na nasljeđe komunističkog kolektivismu obraćenika ili novih kršćana. Dakako, u Božjem narodu se mora naći mjesta za svakoga - posebice za siromahe kako ih je opisao J. Daniélou³⁰ - ali ovdje nije riječ o milosrđu nego o aktualnom katoličkom mentalitetu koji je doduše mogao biti vrlo pogodan za "bivša vremena", ali je danas očito neprimjeren stanju i promjenama u hrvatskom društvu na prijelazu iz predmodernog u moderni poredak.

Toliko o odnosu kršćana prema padu komunizma i svim njegovim popratnim pojavama, od kojih smo izdvojili tri: oduševljenje bez pokrića, prevelika vezanost za prošlost i nekritičnost prema brojnim obraćenjima koja mogu biti više političkoga podrijetla nego duhovnog poticaja. Rasplet tih prijepora potisnuo je na trenutak rat, iako ne i posve prekinuo. Što se pak tiče rata i on je iznenadio kršćane, jer ga nitko ni u snu nije očekivao. Najmanje tako surov i ispunjen mržnjom. Već smo rekli da taj rat nije ni po čemu bio vjerski ili sveti, ali su u njemu religijske vrednote bile nesumnjivo zloupotrebjavane, nesmiljeno ga požurujući ili naknadno opravdavajući. Nisu doduše ratovale vjere nego narodi, ali ipak narodi triju različitih konfesija.³¹ Zato se može reći da krivnja za sukob nije na tim konfesijama, ali jest na onima - u nejednakoj mjeri - koji su ih zloupotrebjavali u smislu da su često služile za pokriće isključivo političkih strategija.³² U tom sklopu postavlja se pitanje držanja katolika za vrijeme rata. U izvršenju svojih vjerničkih dužnosti, oni su se zacijelo najviše iskazivali u pomaganju bližnjima: ranjenicima, izbjeglicama, prognanicima, uciviljenima i sirotama. Taj je karitativni pothvat nadišao sva očekivanja i teško ga je ne uzeti u obzir, to prije što se odnosio i na nekršćane. Naravno, najviše se pitanja tiču mirotvorstva i zalaganja za mir. Jesu li na tom osjetljivom području katolici učinili sve što su trebali, osobito ako se uzmu u obzir visoke ekumenske obveze postkoncilske Crkve? Na to pitanje neće biti lako dati odgovor. U svakom slučaju, Crkva se odazivala svim upućenim pozivima na

³⁰ Jean Daniélou, *L'Oraison, problème politique*, Paris 1965, str. 37.

³¹ Jakov Jukić, *Mir u religijama svijeta*, u: *Mirotvorni izazov*, 2, 1993, 5, str. 10.

³² Srdan Vrcan, *The War in ex-Yugoslavia and Religion*, u: *Social Compass*, 41, 1994, 3, str. 413-422.

dijalog i nije optužbama pogoršavala ionako zaoštrenu situaciju. Dapače, tražila je i traži razgovor sa svim religijama na ratnome području. Otud stalni, ustrajni i uporni pozivi na mir svim ljudima dobre volje. Uza sve to nisu se mogle izbjeći stanovite nepriličnosti koje svaki rat za sobom donosi. Uostalom, povijest izdašno pokazuje da su se religiozni ljudi na različite načine sučeljavali s činjenicom rata.³³ Pa ipak, u našim se prilikama radilo o čisto napadačkom ratu i golemoj vojnoj sili koja je pod zaštitnim znakom komunizma nasrnula na goloruki narod. Bila je to gotovo situacija biološkog opstanka u kojoj nije bilo vremena za ništa osim za elementarnu obranu života. Slično se prije zbilgo u Sloveniji, a poslije u Bosni i Hercegovini.

Kršćani su se tako najednom našli pred svojim duboko izazvanim i povrijeđenim narodom, koji je upravo radi toga najprije tražio pravdu, a tek onda mir. Protokom vremena postalo je jasno da mu ni moćna zapadnjačka civilizacija - koja je za njega u doba komunizma bila vrhunsko utjelovljenje pravde, kršćanstva i slobode - ne namjerava odveć pomoći u borbi protiv nepravde, čega je danas postao simbolom baš Sarajevo, sigurno najveći križ na kojem je razapeto pučanstvo cijelog jednog golemog grada. O tom stanju poniženosti, ostavljenosti, uzbuđenosti i povrijeđenosti, koje je proizašlo iz osjećaja nanijete i pretrpljene nepravde, istodobno prouzročene od neprijatelja i prijatelja, mora se progovoriti vrlo ozbiljno i odgovorno, jer je taj osjećaj nešto najočitije i najprisutnije na našim prostorima. A za sociologe je stanje duha jednoga naroda činjenica od koje treba početi, a ne sporednost koju treba zabašuriti. Kad bi dakle i htio ne mogu olako preskočiti tu prevažnu činjenicu, što doista opsjeda i izbezumljuje moj narod. Odgojeni i podučavani u duhu starozavjetnog osjećaja pravednosti, teško je bilo očekivati da katolici otvoreno ne stanu na stranu slabijih i nepravdom pogođenih ljudi. To je bio njihov *caritas* proširen sad i na čovjekovu dušu, a ne samo tijelo. Ako su neki neobuzdani kršćani u tom traženju pravde možda trenutno zaboravili na ljubav, drugi su ih u tome odmah prekorili, što mogu svojim vlastitim pisanjem i prosvjedom posvjedočiti.³⁴ Bit će u tom pogledu dostatno prelistati tekstove u katoličkom tisku, novine i časopise, pa se uvjeriti da je to doista istina.

Po sebi se razumije da je duhovno i moralno savršenstvo za narod još teže dostižna vrlina od mira i pravde. Stoga prelazeći od dužnosti kršćanske borbe za pravdu na kršćanske dužnosti snošljivosti, pomirenja, milosrđa, opraštanja i ljubavi prema neprijatelju problemi postaju mnogo složeniji. Dok se zahtjev za pravdom opravdava barem nekom racionalnošću svijeta, prirodnim stanjem ili čak biološkom ravnotežom, dotle opraštanje ide protiv naravi, života i opstanka. Ono

³³ Jakov Jukić, *Društvo, rat i religija.*, u: Društvena istraživanja, 3, 1994, 10-11, str. 165-189.

³⁴ Jakov Jukić, *Dva poretka i jedna prijetnja*, u: Crkva u svijetu, 29, 1994, 1, str. 1-5.

se zbog toga može opravdati samo dubokom vjerom, a nikada ne očevidnošću. Otud rat protiv neprijatelja u moje ime može uvijek povesti i započeti narod, država, društvo, stranka, poglavar ili vlada, ali oprostiti neprijatelju mogu jedino ja i nitko drugi u moje ime. Čak ni Crkva ako sam joj član. To je isključivo osobni religiozni čin, slobodan i u savjesti obavljen, pristupačan Bogu i meni. Opraštanje dakle odgovara religioznom miru na osobnoj razini, a nagodba političkom miru na kolektivnoj razini. U Crkvi, što je dakako stvar opće, a ne posebne Crkve ta je razlika nažalost pomalo zaboravljena, premda se u Evanđelju razgovjetno i nedvojbeno postavlja (Iv 14,27), posebice uporabom naziva za neprijatelje *inimicus*, a ne *hostis* (Mt 5,44; Lk 6,77), što otkriva da je u kršćanstvu uvijek u pitanju osobni ili privatni neprijatelj, a nikako javni, politički ili državni suparnik.³⁵ U Novom zavjetu ne nalazimo ništa što bi opravdalo rat, ali niti mir u svjetovnom smislu. To jednostavno nisu izvorni evanđeoski problemi, nego naknadna teološka opravdanjâ Crkve, koja je kasnije postala moćnom ustanovom i zato vodila ratove i sklapala mir kao svaka druga ustanova u društvu. Mir o kojem govori Evanđelje uspostavlja se samo između pojedinaca, a ne političkih skupinâ, državnih ustanovâ ili etničkih zajednicâ. Zato je Kristov mir upućen samo meni, tebi ili svakom osobno među nama, a nikako nekim posebnim družbama, narodima, kolektivitetima, državi, vlasti ili političkoj stranci.³⁶ Mirotvorstvo će biti osobno ili ga uopće neće biti. Ako se želi imati Crkvu koja se poklapa s cijelim društvom ili državom, onda se ne može istodobno imati posebno kršćansko zajedništvo - znakom među narodima - siromahâ, mučenikâ, grešnikâ, svetacâ, obraćenikâ, prorokâ i mirotvoraca, nego samo društvo s kršćanskim običajima. A Krist je upravo s Crkvom htio stvoriti jedno posve drugo društvo.³⁷

Uzimajući sve to u obzir, čini se da uvjeta za ostvarenje kršćanskog opraštanja neće biti za duže vremensko razdoblje na našim posvađenim prostorima. Iscijeljivanje ratnih rana vjerojatno će dosta trajati, a još više uspostavljanje čvršćih ekumenskih sveza između različitih kršćanskih Crkava i religijâ. To će sigurno ovisiti u velikoj mjeri o splešnjavanju vojnih sukoba, osvetničkih povoda i poticanja na mržnju, ali jednako i o tipu kršćanstva i Crkve koji se budu nastojali stvoriti i razviti na području prevlasti triju povijesnih ideologizacija. Kolektivistička Crkva i predmoderna pučka religioznost,

³⁵ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Berlin 1963, str. 29; Julien Freund, *Essence du Politique*, Paris 1965, str. 491.

³⁶ "La paix du Christ s'adresse à moi, à toi, à chacun d'entre nous, en tant que nous sommes des individus qui doivent aimer le prochain, et non point à un groupe, à une catégorie d'êtres, à une collectivité ou un Etat." Julien Freund, *La paix selon la foi et selon l'Eglise*, u: *Social Compass*, 21, 4, 1974, str. 442.

³⁷ "Jésus tend à créer une société de type différent dans la société globale. Chrétiens et l'Eglise vivent selon une autre loi, et doivent seulement exiger que l'on respecte, leur société et leur règle fondamentale de non-puissance. Jesus crée avec l'Eglise une autre société." Jacques Ellul, *Les chrétiens et la guerre*, u: zborniku *Les religions et la guerre, Judaïsme, christianisme et islam*, Paris 1991, str. 293.

jednako u katolika, pravoslavaca i na svoj poseban način u muslimana, malo što mogu učiniti na poslu mira i opraštanja. To mogu samo postići karizmatični pojedinci, produbljene vjere i visoke duhovnosti, teološki izobraženi i strogo etički odgojeni. Na žalost, Crkve nepotrebno odugovlače s izgradnjom takve svećeničke i laičke elite, pokazujući nepovjerenje prema religioznom individualizmu i slobodnom odgovoru na sve brojnije izazove svjetovnoga svijeta. Jedino se takova vjernička elita može ravnopravno uhvatiti u koštac s pošastima mržnje, a razni kolektivizmi tradicionalnoga tipa zacijelo ne ili vrlo nedjelatno. Stoga će budućnost religioznoga mira bitno ovisiti o iskrenoj religioznosti mirotvorca, a ne o izvanjskoj snazi Crkava. Kršćani moraju hitro poraditi na toj promjeni ako žele biti istinski nositelji mira.

Na koncu valja nešto kratko reći o nadolazećoj sekularizaciji, poslije susreta s propašću komunizma i nedovršenim ratom, koja će vjerojatno nahrupiti svom snagom poslije dovršetka vojnog sukoba. Jedni kršćani to predosjećaju, drugi misle kako je padom komunizma sve riješeno. Postoji međutim ozbiljna opasnost da se kršćani, razočarani držanjem zapadnih demokracija i uvjereni u veliku uspješnost društvenog nauka Crkve, zatvore u sebe i u svoju dovoljnost, misleći da je moguće izbjeći kušnjama moderniteta i sekularizacije. Ne samo da je to obmana nego i čista nemogućnost htjeti ostati u "blaženstvu" predmoderne. Tako nešto jednostavno neće proći. Jer od modernoga kapitalizma ne mogu se usvajati samo dobre strane, a loše odbacivati. Takva nasilna i nenaravna tvorba ne bi nikada uspjela profunkcionirati, teže nego ona bivša socijalistička. Građansko se društvo naime gradilo i nadograđivalo stotinama godina i otud ono ima svoju strogu unutrašnju logiku: donosi ljudima blagostanje, ali im zauzvat uzima neke društvene, ljudske i duhovne vrednote. Kršćani se zato moraju u post-komunističkom društvu početi učiti živjeti u opasnostima i izazovima slobode. Izgleda da nekima to teško pada poslije opasnosti i izazova neslobode u komunizmu.

U svemu tome treba tražiti razloge zašto u hrvatskih katolika ima znakova pojave neke ksenofobičnosti i predmodernog odbacivanja zapadnjačkih obrazaca vladanja i mišljenja. Ako se nastavi, ta bi sklonost mogla postati vrlo opasnom, posebice ukoliko bi se pomiješala sa suvremenom kritikom što je Crkva i teologija upućuju poretku postmoderne.³⁸ Jer, upozorenja na nepriličnosti post-moderne idu uvijek poslije pojave liberalizma i završetka cijelog kruga njegovih neuspjeha.³⁹ U nas bi se ta kritika mogla brzopleto povezati s prošlostoljetnim predmodernim i klerikalističkim napadajima na liberalizam, što dakako nije isto. Prvo je legitimna kritika narcističkih i

---

³⁸ Jakov Jukić, *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*, Split 1991, str. 263.

³⁹ Stefano Martelli, *La religione nella società post-moderna. Tra secolarizzazione e de-secolarizzazione*, Bologna 1990, str.369-416.

nihilističkih sadržaja u post-moderni, drugo je retrogradna i predkoncilska utopija obnove kršćanskoga društva. Htjeti danas kršćanstvo bez iskustva liberalizma i sekularizacije, znači istodobno pristati na Crkvu bez Drugog vatikanskog koncila. A u te se povijesne nespozume i ideološke stranputice kršćani ne bi smjeli nikada zaputiti, pa ni iz ogorčenja zbog napada od neprijatelja i napuštanja od prijatelja.

CROATIAN CATHOLICS IN THE TIME OF POSTCOMMUNISM

Summary

It is difficult to understand today's happenings without knowing yesterday's conditions. Because of that it is necessary to return into the past and to assert how just Croatia has been living proper catholicism through its long history at its borders of the great conflicts: with Islam, Orthodox and communism. While learned debates about theoretical contradictions in the system of Islam, Orthodox and communism were holding in Europe, at the borders it was lived in the experience of blood and conflicts for bare survival of the faith and people. No without points of contact with that happenings in the past, the Croatian contemporaneity denotes three crucial events: fall of communism, disintegration of former Yugoslavia and breaking of the war. It is not certainly easy to answer a questions about bearing of catholics in present difficult ferments. In any case demands of time are great. Because of that there is need to start with education of the individual, that has strong spirituality, theological education and moral responsibility. Without such elite of lay people and priests Church can easily become a place of the ritual elations and national remembrances, but not God's people on the way of the conversion. In that complex it is the most important to preserve particularity of the Christianity and its distinction in relation to the state, society, politics, culture, history and world.